

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
БОЛГАРСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

Інститут української мови Національної академії наук України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні
Національної академії наук України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Інститут літератури Болгарської академії наук
Інститут болгарської мови імені професора Любомира Андреичина
Болгарської академії наук
Шуменський університет імені Єпископа
Константина Преславського
Науковий центр православної культури і мистецтв
«Святий Архангел Михаїл» (Шумен)

*Присвячено 300-річчю від дня
народження Григорія Сковороди*

МАТЕРІАЛИ
II Міжнародної славистичної конференції,
присвяченої пам'яті
СВЯТИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ

Київ — Софія — Харків — Шумен
Харківське історико-філологічне товариство

18 травня 2022

Матеріали II Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2022. 375 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 5 від 24 червня 2022 року)

ISBN 978-966-1630-55-9

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко Олена, докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко Світлана, канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Нестеренко Наталя, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Полозова Олена, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Петришина Ольга, канд. філол. наук, доц.; ТНПУ імені Володимира Гнатюка

Рецензенти:

Нелюба Анатолій, докт. філол. наук, проф.; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Горголюк Ніна, канд. філол. наук, доц., заступник директора з наукової роботи; Інститут української мови НАН України
Кравець Лариса, докт. філол. наук, проф.; Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, польських, словацьких мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, магістрів, магістрантів, які взяли участь у II Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 18 травня 2022 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у мовознавстві, літературознавстві, історії, дидактиці.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

© Автори доповідей, 2022

© Дизайн Т.Лисиченко, 2022

Маринова-Панова Мария / Маринова-Панова Марія

ПРИКАЗКАТА ЗА «ХЕНЗЕЛ И ГРЕТЕЛ» В СЕРИАЛА «ИМАЛО
ЕДНО ВРЕМЕ» — ТРАДИЦИОННИ МОТИВИ И ФИЛМОВА
ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

254

Мілтенова Анісава

ИЗ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРО-УКРАИНСКИТЕ
ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ ПРЕЗ XVI–XVIII ВЕК

259

Муслієнко Олена

ВОЛОДИМИР ДРОЗД. ПОВІСТЬ «ИРІЙ»:

АБСУРД У СТРУКТУРІ ХИМЕРНОГО ТВОРУ

266

Нестеренко Наталя

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКЕ КУЛЬТУРНЕ ПІДНЕСЕННЯ В XIX СТ.
У КОНТЕКСТІ «СЛОВ'ЯНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

271

Пилева Мария / Пілева Марія

МОРАЛНИ ИНРАВСТВЕНИ НОРМИ В НАЧАЛОТО
НА БЪЛГАРСКАТА БЕЛЕТРИСТИКА

278

Радченко Яна

ЛІТЕРАТУРА ДЛІЯ ПІДЛІТКІВ: ПРОБЛЕМА ЖАНРУ

287

Румянцева-Лахтіна Оксана

ДЕКОНСТРУКЦІЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОСТМОДЕРНОГО РОМАНУ:
СІМЕЙНА САГА ОЛЕГА КОЦАРЕВА «ЛЮДИ В ГНІЗДАХ»

290

Слободян Назарій

ОБРАЗ «ЧУЖОГО» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ
(НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ ПРО НІМЕЧЧИНУ)

298

Спасова Андриана / Спасова Андріана

КИРИЛ И МЕТОДИЙ ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ПАМЕТ:
СПОДЕЛЕНИ ФИГУРИ НА СПОМЕНА

303

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКЕ КУЛЬТУРНЕ ПІДНЕСЕННЯ В XIX СТ. У КОНТЕКСТІ «СЛОВ'ЯНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

Нестеренко Наталя

*кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
nattapetta@gmail.com*

Взаємозв'язки української й болгарської культур мають багатовікову традицію, коріннями сягаючи доби Київської Русі. Період XIX ст. став часом значного піднесення й урізноманітнення контактів представників обох народів у галузях історії, літератури, фольклору в контексті «слов'янського відродження». В умовах боротьби за національну незалежність у XIX ст. особливу роль набуває література, у якій яскраво розкривалися слов'янський і національний пафос, патріотичні мотиви. Постановка загальнонаціональних завдань робила літературу важливим чинником пробудження національної свідомості.

Мет студії — дослідити специфіку творчого обміну між болгарськими й українськими літераторами, громадськими й науковими діячами в XIX ст. для спільного пошуку оптимальних шляхів національного відродження.

Тема українсько-болгарських літературних зв'язків XIX ст. неодноразово висвітлювалася в літературознавчих й історичних студіях як вітчизняних (П. Сохань, В. Чорній, Т. Поліщук, Н. Григораш, В. Полек, Д. Шелудько, Є. Кирилюк, В. Москаленко, В. Дмитрук та ін.), так і болгарських науковців XIX–XX ст. (І. Шишманов, С. Чілінгаров, І. Конев, С. Русакієв, П. Атанасов, С. Каракостов, К. Дінчев, Л. Терзійська, Т. Влайков, М. Бичваров та ін.). Одним із основних напрямів вивчення став вплив творчості українських письменників, зокрема Тараса Шевченка, Лесі Українки та Івана Франка, на болгарську літературу II половини XIX ст.

Г. Вервес, розглядаючи слов'янське відродження XIX століття, яке виникло на хвилі національно-визвольних рухів, видає два етапи: просвітницький (кінець XVIII – початок XIX століття), романтичний (20–40 рр. XIX століття) [Вервес]. Суголосні процеси можна простежити й в українському відродженні XIX століття:

історично-патріотичне самоусвідомлення, розвиток романтичної літератури, репрезентоване творчістю «Харківської школи романтиків», Т. Шевченка, П. Куліша. На другому етапі, на думку Г. Вервеса, «під впливом і з участю романтичної літератури, насамперед Т. Шевченка, проходить активний процес формування нації й національної моделі культури» [Вервес, с. 11].

Як і в епоху бурхливого виникнення в Європі численних національних держав, так і в сучасному світі національна ідея — хоча змінюється її зміст і форма — залишається опертям для тих народів, які опинилися перед історичним вибором. XIX століття сучасний американський історик Г. Кон назвав «віком націоналізму». XIX століття позначене інтенсивним процесом зародження й розробки концепції національної ідеї в усіх слов'янських народів.

Із середини XVIII ст. в Болгарії розпочався процес національного відродження. Формування нації, національної культури, ідеології було найважливішими елементами цього процесу. Підвалини для цього явища заклали соціально-економічні зміни, боротьба проти османського поневолення й асиміляторської політики вищого грецького духовництва. Представники болгарської інтелігенції здобували освіту за кордоном і продовжували свою діяльність здебільшого поза межами Болгарії, насамперед у Валахії, Молдові, Україні. Усе це справляло значний вплив на розвиток історіософських праць, що стали важливою ланкою національно-визвольної ідеології [Марченко, с. 164]. У Болгарії розробку болгарської ідеї здійснюють перші ідеологи болгарського відродження: П. Хілендарський, автор «Історії слов'яноболгарської» (1762), що своєю патріотичною спрямованістю сприяла прискоренню процесу формування національної свідомості народу, ідеологічній підготовці національно-визвольного руху, і його наступники С. Врачанський, Н. Бозвелі [Забужко].

Головними джерелами для П. Хілендарського стали твори середньовічних болгарських письменників Є. Тирновського, Г. Цамблака, а також «Книга історіографія» й «Королівство слов'ян» далматинського історика початку XVII ст. М. Орбіні й «Діяння церковні і цивільні» ватиканського хроніста XVI ст. Ц. Баронія. Не менш важлими джерелами праці дослідника стали «Синопис» — підручник російської та слов'янської історії, уперше опублікований у Києві 1674 року, звід житій Дмитрія Ростовського, «Стема-

тографія» — допомога зі слов'янської геральдики, опублікована 1741 року вихідцем з Македонії Х. Жефаровичем. П. Хілендарський, сприймаючи історію як повчальну дисципліну, підготував до книги вступ «Про користь історії», що мав яскраве патріотичне забарвлення. Він намагався з'ясувати «причини завоювання Болгарії османами, розглядаючи його як національну трагедію» [Марченко, с. 165].

«Історія слов'яноболгарська» розходила в списках і компіляціях по всій країні. Продовжувачем справи й традицій П. Хілендарського був видатний болгарський просвітителю С. Врачанський. Переховуючись у Валахії від переслідувань османів, діяч пропагував ідею визволення Болгарії. Найвизначнішим твором просвітителя є автобіографія «Життя і страждання грішного Софронія» (1803–1805). О. Марченко зазначає, що «у ній міститься важлива інформація про соціальний, культурний, духовний розвиток болгарського народу в умовах османського поневолення» [Марченко, с. 165]. Хоча в праці С. Врачанського чітко не сформульована ідея опору іноземному гнітю, проте виразно звучить і підтекст книги.

Болгарські історичні твори XVII – XVIII ст. відіграли важливу роль у зміцненні життєвої ідеї національної єдності етнічних земель на підставі спільної історичної долі та єдиного етнографічного складу. Автори добре розуміли роль нового історичного пізнання в індивідуалізації, відокремленні, емансипації народів в етнічно різномірних, релігійно неєдиних державах.

Друга чверть — середина XIX століття позначені в Україні початком розробки української ідеї як теоретичної самосвідомості українського національного відродження. Цей процес відбувається як складова частина загальнослов'янського, ширше — всеєвропейського руху, спрямованого на пізнання минулого з метою усвідомлення сутності й сенсу існування свого народу, тобто «самості» етносу.

В Україні розробку концепції української національної ідеї започатковують члени Кирило-Мефодіївського братства — таємної організації, що була створена в Києві у грудні 1845 році та проіснувала до березня 1847 року, коли її було розгромлено царським урядом. Це була перша українська політична організація з яскраво вираженою національно-визвольною програмою. Ідеї заснувати Кирило-Мефодіївське братство зародились у середовищі інтелі-

генції, яка гуртувалася навколо Київського й Харківського університетів. Організаторами були М. Костомаров, В. Білозерський, М. Гулак, згодом до складу товариства увійшли П. Куліш, Т. Шевченко, М. Савич, А. Маркович [Розумний, с. 122].

Програмовим твором Кирило-Мефодіївського товариства були «Книги буття українського народу», автором якого вважають М. Костомаров. Найважливіші з положень містилися в тексті під назвою «Закон Божий». Написаний у дусі романтизму й ідеалізму того часу, пройнятий шануванням християнських цінностей і панславівськими елементами, цей твір зазнав сильного впливу польських моделей, зокрема «Книг польського народу й польського пілігримства» (1832) А. Міцкевича, у яких викладено ідею польського месіанізму, закликав до перебудови суспільства на засадах справедливості, рівності, свободи, братерства [Астаф'єв, с. 14].

На думку В. Піскіжової, найбільш визначною подією в українсько-болгарських літературних відносинах першої пол. XIX ст. стало видання 1829 року в Москві першого тому книги вченого-енциклопедиста закарпатського українця Ю. Гуци (Венеліна) під назвою «Колишні й нинішні болгари в їх політичному, народописному, історичному й релігійному відношенні до росіян» [Піскіжова]. У цій книзі Ю. Венелін уперше обґрунтував теорію спільного походження східних і південних слов'ян. У результаті відрядження до Болгарії в 1830 році Ю. Венелін напрацював значний фактичний матеріал (записи народних пісень і приказок, описи обрядових дійств тощо), який використав у книгах: «Грамматика нинішньої болгарської говірки», «Про характер народних пісень у слов'ян задунайських» (1835), «Про зародження нової болгарської літератури» (1838–1841 рр.), «Критичні дослідження щодо історії болгар» (1849). Праці Ю. Венеліна набули значної популярності в середовищі тогочасної болгарської інтелігенції, що пізніше буде визнано зарахуванням його особи до плеяди діячів болгарського національного відродження [Піскіжова, с. 4].

У другій пол. XIX ст., болгаристичні студії посіли головне місце у вітчизняній науковій літературі, а їхній розвиток відбувався за двома основними напрямками — історичним і літературознавчим. У цьому контексті варто звернути увагу на творчий доробок у царині літературознавчої болгаристики О. Бодянського, М. Максимовича, І. Срезневського, Я. Головацького, О. Потебні, М. Сум-

цова, М. Халанського, М. Попруженка, В. Григоровича, К. Радченка, М. Драгоманова, І. Франка та ін. В. Піскіжова відзначає, що «ці автори досліджували історію розвитку українсько-болгарських літературних відносин, зокрема процеси взаємопроникнення та взаємовпливу української й болгарської літератур» [Піскіжова, с. 4]. Так, М. Максимович видає працю «Історія давньоруської словесності» (1839), у якій значна увага приділялася темі впливу староболгарської словесності на розвиток давньоруської. І. Срезневський надрукував «Огляд книгодрукування у Болгарії» (1846) — перший бібліографічний покажчик болгарських творів. Наукові інтереси Я. Головацького були зосереджені на дослідженні творів болгарських просвітителів, що знайшло відображення в праці «Коротка відомість о рукописах слов'янських і руських» (1873).

Автором перших у Болгарії досліджень з історії українсько-болгарських літературних зв'язків XIX ст. став І. Шишманов. Його зацікавленість цією темою вмотивовувалась і тісними творчими, товаришескими й родинними стосунками з М. Драгомановим. Починаючи від середини 80-х років, І. Шишманов у більшості праць торкався різноманітних аспектів українсько-болгарських літературних відносин. Г. Бушко відзначає важливу роль, яку відіграв І. Шишманов у становленні болгарської україністики [Бушко, с. 1]. Уже в першому ґрунтовному науковому доробку «Значення та завдання нашої етнології» (1889) дослідник активно залучав український матеріал від народних билин, дум до сучасних праць таких, як «Пояснення малоруських та споріднених народних пісень» О. Потебні, «Про історичне значення південноруської народної поезії» М. Костомарова, «Релігійні легенди болгар» і «Політичні пісні українського народу» М. Драгоманова, «Український народний орнамент, зразки вишивок, тканин і писанок» О. Косач тощо [Бушко].

Від початку XIX ст. у Болгарії й Україні інтенсивно розвивалася оригінальна література з утвердженням у ній напряму романтизму, а згодом і художнього реалізму, що стали суттєвими ознаками становлення нового болгарського і, відповідно, українського письменства. Синхронність і стилістична подібність розвитку літературної діяльності певною мірою зумовлювалася тим, що чимало болгарських митців, серед яких такі відомі прізвища, як І. Вазов, (Р. Жинзифов, Л. Каравелов, П. Славейков, Х. Ботев деякий час працювали в Україні [Вікіпедія]. Найбільшим болгарсь-

ким культурно-освітнім осередком в Україні була Одеса. Це місто відіграло значну роль в історії культурного відродження Болгарії завдяки налагодженій тут видавничій справі, а також активній творчій діяльності болгарської інтелігенції. У період із 40-х до 60-х рр. XIX ст. в одеських видавництвах надруковано понад 30-ти книг болгарською мовою, серед яких навчально-педагогічна, наукова, критична й художня література. Серед них твори Н. Герова, І. Вазова, Н. Козлева та ін.

Розвиток українсько-болгарських культурних взаємин кінця XIX ст. тісно пов'язаний зі спільними творчими зусиллями двох видатних науковців — М. Драгоманова й І. Франка. На думку О. Шорсткіної, «значною мірою завдяки М. Драгоманову болгари ознайомилися з творчістю І. Франка, а також інших українських письменників — М. Старицького, С. Воробкевича, І. Нечужа-Левицького, Олени Пчілки, Лесі Українки» [Шорсткіна].

У 90-ті роки XIX ст. І. Франко захопився ідеєю написання серії розвідок із теми взаємовпливу пісенного фольклору слов'янських народів, зокрема староболгарського на давньоукраїнський. Результатом цього проекту стала найбільша фольклористична праця дослідника «Студії над малоросійськими піснями» (1907), де основним об'єктом студіювання став конкретний пісенний сюжет в усіх його відомих на той час варіантах [Піскіжова].

У фундаментальній праці «Історія української літератури» І. Франко ґрунтовно дослідив староболгарське письменство у контексті впливу на розвиток слов'янських культур, зокрема української.

Отже, як для України, так і для Болгарії означений період «слов'янського відродження» характеризувався піднесенням національної свідомості народів, їхнім прагненням до національної самоідентифікації. Практично всі слов'янські народи, особливо ті із них, національні права яких обмежувалися, прагнули віднайти своїх ідейних прихильників серед інших слов'ян, налагоджуючи з ними творчі контакти. Національне становище болгар під владою Туреччини й національне питання українців у Російській і Австро-Угорській імперіях були однаково проблематичними. Саме ця подібність послужила поштовхом для активного творчого обміну між болгарськими й українськими літераторами, громадськими й науковими діячами для спільного пошуку оптимальних шляхів національного відродження, творчого вираження ідей національної свободи.

Література

1. Астаф'єв О. Творчість Тараса Шевченка та Адама Міцкевича як діалог культур. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 7–15.
2. Бушко Г. Роль Шиманова у становленні болгарської україністики. URL: <https://www.academia.edu/17883213/>
3. Вервес Г. В єдиному русі (від Київської Русі до Шевченка). *Слово і час*. 2000. №4. С. 7–11.
4. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ : Факт, 2006. 156 с.
5. Марченко О. Болгарське національне відродження в джерелах XVII–XVIII ст. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Історичні науки. ред. Б. О. Ачказі [та ін.]. Кіровоград : КДПУ, 2013. Вип. 18 : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій науково-викладацькій діяльності професора В. М. Філоретова. С. 161–167. URL: <http://dpace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/320>
6. Період національного відродження. Болгарська література. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Піскіжова В. Особливості українсько-болгарських літературних зв'язків у XIX ст. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Piskizhova_Vladyslava/Osoblyvosti_ukrainsko-bolharskykh_literaturnykh_zviazkiv
8. Розумний Я. «Чи зійдемося знову?» Кирило-Мефодіївське братство з перспективи 150 років. *Сучасність*. 1998. № 12. С. 121–135.
9. Шорсткіна О. Українсько-болгарські культурні контакти крізь призму творчої співпраці Михайла Драгоманова та Івана Франка. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку (До дня слов'янської писемності і культури) (Київ, 21 травня 2015 року)*. Київ : Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/44>

Нестеренко Наталя. УКРАїнсько-БЪЛГАРСКИЯТ КУЛТУРЕН ВЪЗХОД ПРЕЗ XIX В. В КОНТЕКСТА НА «СЛАВЯНСКОТО ВЪЗРАДЖДАНЕ»